

TEORIJA PRIVRŽENOSTI I SUVREMENI SOCIJALNI RAD

SAŽETAK

U radu su prikazane osnovne postavke teorije privrženosti kao značajnog teorijskog ishodišta socijalnog rada. Težište rada je na analizi suvremenih istraživanja iz područja privrženosti i njihove uloge za konceptualizaciju intervencija socijalnog rada i mjera obiteljske politike. Polazeći od teorije privrženosti analiziraju se načini na koje se može pružiti podrška roditeljima, i majci i ocu, u razvoju tzv. privrženog roditeljstva. Također se pod vidom teorije privrženosti analizira najbolji interes djeteta u nekim kriznim trenucima kao što je to razvod braka. U radu su navedeni argumenti koji podržavaju dodatnu izobrazbu socijalnih radnika koji rade s djecom i obiteljima o razvoju i značaju privrženosti u životnoj perspektivi.

UVOD

Socijalni rad je početkom 21. stoljeća definiran »kao profesija koja promiče socijalne promjene, rješavanje problema u međuljudskim odnosima te osnaživanje i oslobađanje ljudi kako bi se povećalo blagostanje«. U nastavku određenja navo-

¹ Prof. dr. sc. Marina Ajduković, predstojnica Zavoda za socijalni rad i Katedre za teoriju socijalnog rada, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Nazorova 51, e-mail: marina@dpp.hr

² Mr. sc. Klaudija Kregar Orešković, asistentica, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Nazorova 51, e-mail: kkgregar@pravo.hr

³ Maja Laklija, asistentica, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Nazorova 51, e-mail: maja.laklija@pravo.hr

Pregledni članak
UDK 364.01:364.4
Primljeno: prosinac, 2006.

Marina
Ajduković¹

Klaudija
Kregar
Orešković²

Maja Laklija³

Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog
rada

Ključne riječi:

teorija privrženosti,
socijalni rad s djecom,
mreže privrženosti,
privrženo roditeljstvo

di se da socijalni rad »koristeći teorije ljudskog ponašanja i socijalnih sustava, djeluje na mjestima gdje dolazi do interakcije ljudi i njihovog okruženja« te da su »principi ljudskih prava i socijalne pravde temeljni za socijalni rad« (IASSW & IFSW, 2004.).

Ova definicija naglašava dvije značajne uloge socijalnog rada kao profesije. Jedno je uloga društvenog aktera, pokretača socijalnih promjena i akcija u smjeru postizanja socijalne pravde i boljitka zajednice. Druga je uloga onoga koji osnažuje i podržava pojedince i obitelji u postizanju osobne dobrobiti. Polazeći od značaja ovih uloga, svaki aspekt ove definicije bi se trebao sagledati u interakciji s ostalima kako bi se razvilo potrebno razumijevanje pretpostavki za profesionalno djelovanje u skladu s ovom definicijom. Stoga, iako je ova definicija pažljivo i dugo razvijana, ona otvara niz konkretnih pitanja značajnih za praksu, teoriju i istraživanja u području socijalnog rada. Jedno od tih pitanja je koje su to teorije ljudskog ponašanja koje su od posebnog značaja za praksu socijalnog rada.

U ovom radu prikazat ćemo jednu teoriju ljudskog ponašanja koja je neopravdano zanemarena. To je razvojna teorija privrženosti J. Bowlbya. Zanimljivo je da ova teorija nije ozbiljno prikazana u jednom od najutjecajnijih udžbeniku u ovom području, udžbeniku »Modern social work theory« u kojem Malcom Payn (2005.) daje pregled širokog raspona teorija i teorijskih perspektiva od značaja za socijalni rad od psihodinamske perspektive, kognitivno-bihevioralne teorije, sistemske i ekološke perspektive, humanističke i egzistencijalističke perspektive, pa do radikalne marksističke perspektive. Ovakvo izostavljanje tim više čudi što drugi značajni autoriteti u području socijalnog rada posvećuju odgovarajuću pozornost ovoj teoriji. Tako je npr. David Howe 1995. godine napisao knjigu »Attachment theory and social work practice«, a sa suradnicima se 1999. godine usmjerava na značaj ove teorije u praksi socijalnog rada sa zlostavljanom djecom i njihovim obiteljima (Howe i sur., 1999.).⁴ U posljednjem dijelu knjige navodi:

»Teorija privrženosti pridonosi našem razumijevanju razvoja djece i odraslih, te kako se može njihova dobrobit unaprijediti s bliskim i kvalitetnim odnosom. Teorija privrženosti stoga zahtijeva da socijalni radnik koji radi s djecom ili obitelji ima znanja i stručnost o bliskim odnosima između roditelja i djece, djece i njihovih vršnjaka, roditelja i socijalnog radnika, djece i socijalnog radnika, te kako ti odnosi utječu na ponašanje i razvoj. Razvojna teorija privrženosti je u biti teorija odnosa, a odnosi su ključni medij kroz koji se odvija socijalni rad.« (str. 293-295).

⁴ Zanimljivo je da se u knjizi »An Introduction to Social Work Theory«, čije je drugo izdanje tiskano 1992. godine, David Howe tek lapidarno osvrnuo na Bowlbyjevu teoriju zadržavajući se na ranim postavkama usmjerenim na odnos majke i bebe. Štoviše, navodi da ova teorija »daje inspiraciju mladim prijateljima da izmišljaju priče pred sucima kako oni nisu odgovorni za svoja kriminalna ponašanja, već da su proizvod razrušenih domova« (str 51.). No kad govori o značenju te teorije za praksu socijalnog rada s mladima puno je pozitivniji, navodeći da kad su problemi mladih povezani s poremećenim emocionalnim odnosima u obitelji, socijalni radnik treba poticati povjerenje i razumijevanje što će olakšati mladoj osobi da stekne uvid u svoje emocionalne slabosti.

Stoga ćemo u ovom radu ukratko prikazati osnovne postavke ove teorije i pokušati prikazati neke od najvažnijih suvremenih istraživanja iz područja privrženosti koja su po našem mišljenju od posebnog značaja za socijalni rad.

ZNAČAJ TEORIJE PRIVRŽENOSTI ZA RAZUMIJEVANJE RAZVOJA POJEDINCA

Postoji visoko slaganje stručnjaka iz područja razvojne i kliničke psihologije da razdoblje ranog djetinjstva i iskustvo koje pojedinac stječe u svom primarnom odnosu s roditeljem/skrbnikom tijekom prve/prvih godine života (bilo da se radi o majci, ocu ili nekoj »značajnoj drugoj« odrasloj osobi)⁵ ima ključnu ulogu u normalnom razvoju pojedinca, ali i u nastanka poremećaja u njegovom funkcioniranju.

Jedna od najznačajnijih teorija u ovom području je **teorija privrženosti** koju je od kraja 50-ih razvijao John Bowlby. U ovoj teoriji naglašeno je kako stvaranje ranih veza i kvaliteta brige u dojenačkoj dobi predstavlja temelj za kasnije funkcioniranje pojedinca i formiranje privrženog ponašanja (Bowlby, 1969.). U primjeni teorije privrženosti Bowlby je pošao od dva jednostavna nalaza: (1) potreba male djece za roditeljima je analogna njihovoj potrebi za hranom i (2) značajnije odvajanje ili gubitak roditelja ima učinak psihološke traume za dijete.

Privrženost se najčešće definira kao trajna psihološka povezanost između dvije ili više osoba (Delaney, 1998.) odnosno kao odnos između dviju osoba koje imaju jake emocionalne veze i trude se održati svoje odnose (Aisworth, Blehar, Waters i Wall, 1978., prema Durkin i sur., 2003.). Specifično, kad se govori o djeci, privrženost se odnosi na emocionalnu povezanost između roditelja/skrbnika i djeteta. Od 50-ih godina 20. stoljeća pa do današnjih dana privrženost se od koncepta koji se koristio primarno za opis emocionalne veze između dojenčeta i majke proširio u širi koncept koji ima značaj za razumijevanje ponašanja pojedinca tijekom cijelog životnog vijeka.

Teorija privrženosti je u nas kako u istraživanjima tako i praktičnom radu bila godinama zanemarivana. Tek u posljednje vrijeme provedeno je nekoliko istraživanja značajnih za teorijsko razumijevanje i unaprjeđenje rada s djecom, mladima i obiteljima. Tako je npr. Gordana Buljan Flander (2001.) istraživala povezanost različitih tipova privrženosti i rizik za zlostavljanje vlastite djece na općoj populaciji majki. Slavica Blažeka Kokorić (2005.a) je istraživala međugeneracijski prijenos obrazaca partnerskog funkcioniranja uključujući privrženost i ulogu primarne obitelji u oblikovanju kvalitete partnerskih odno-

⁵ U tekstu ćemo podjednako često koristiti pojam roditelj ili/ili primarni skrbnik kad govorimo o osobi najznačajnijoj za djetetov razvoj. Biološka majka nije uvijek ta najznačajnija osoba u djetetovom životu, a to ne isključuje razvoj sigurne privrženosti s nekim drugim primarnim skrbnikom.

sa mladih u ranoj odrasloj dobi. Pionirsko istraživanje u ovom području je i rad Milivoja Jovančevića (2002.) koji je istraživao kako migracija uvjetovana ratnim zbivanjima poput progonstva i izbjeglištva utječe na obitelji s dojenčadi i na rane odnose između majke i djeteta te djetetovo tjelesno, psihosocijalno zdravlje i razvoj. Željka Kamenov i Margareta Jelić (2003.; 2005.) se bave istraživanjem privrženosti u odrasloj dobi te su dale značajan doprinos izradi i validaciji mjernih instrumenta u tom području za Hrvatsku.

U posljednjih nekoliko godina provode se UNICEF-ove akcije kao npr. programi za poticanje dojenja ili program »Bolnice prijatelji djece« koje podupiru razvoj privrženosti majke i djeteta. Polazišta ovih programa su neposredno vezana uz teoriju privrženosti. Naime, odmah nakon poroda, kontaktom majke s novorođenčetom (koža na kožu) i tijekom nekoliko narednih dana, događaju se hormonske promjene koje čine majku vrlo sklonom za uspostavu emocionalne veze s novorođenčetom. Ovim, kao i drugim značajnim spoznajama vodi se UNICEF-ov program »Bolnice prijatelji djece« (UNICEF, 2000.), u kojima se između ostalog stavlja naglasak na dojenje, ostvarivanje fizičkog kontakta majke i djeteta odmah po rođenju te omogućava boravak djeteta uz majku u rodilištu.

Pod vidom teorije privrženosti je bila vođena i značajna kampanja UNICEF-a »Svako dijete treba obitelj« koja se odvijala 2005. i 2006. godine i promicala udomiteljski tip smještaja za djecu izdvojenu iz obitelji te rane intervencije u obiteljima koje su rizične za izdvajanje djece kako bi se roditelji osnažili i pružili dovoljno dobru skrb za djecu.

Trenutno je u tijeku kampanja UNICEF-a »Prve tri su najvažnije« koja neposredno promiče značaj poticajnog i privrženog roditeljstva. Cilj programa je osigurati podršku i edukaciju za roditelje i članove obitelji o odgoju djece, edukaciju za pedijatre i patronažne sestre te putem masovnih medija dodatno educirati širu javnost. Program ranog razvoja djece i poticajnog roditeljstva višegodišnji je program koji UNICEF u Hrvatskoj pokreće u sklopu svojega novog mandata do 2011. godine. UNICEF će tijekom ovog programa djelovati kako bi roditelji dobili kvalitetniju besplatnu edukaciju o svim aspektima razvoja svoje djece u sklopu postojećih servisa pedijatrijskih ordinacija, posjeta patronažnih sestara i obiteljskih centara. Organizacijom tzv. *baby fitness* radionica i grupa za uzajamnu pomoć roditelja uvest će se novi sadržaji i načini interaktivnog učenja.

POLAZIŠTA TEORIJE PRIVRŽENOSTI

Teorija privrženosti ima polazište u činjenici da je za preživljavanje svakog ljudskog bića u najranijoj dobi neophodna briga odraslih. Kvaliteti te brige značajno pridonosi kvaliteta veze između djeteta i roditelja/primarnog skrbnika. Stvaranju tih ranih veza pogoduje i čitav sustav ponašanja djeteta koja su biološki, odnosno genetski zadana kako bi dijete od najranije dobi održavalo blisku vezu s primarnim skrbnikom. To uključuje smijanje, plakanje, vizualni kontakt i slično. Ta dječja ponašanja imaju svrhu potaknuti u roditelju/skrbniku snažne osjećaje povezanosti i brige prema djetetu koje je popraćeno

iskazivanjem određenih ponašanja kojima odrasli odgovara na signale djeteta (npr. dodirivanje, smijanje, držanje, ljuljanje). Dakle, Bowlby razvoj privrženosti vidi kao evolutivnu prilagodbu u cilju preživljavanja. Iz današnje perspektive želimo naglasiti da i ova teorija ide u prilog zaključku da je dijete aktivni socijalni sudionik, manje vješt i obaviješten nego drugi, ali usmjeravan predispozicijama i okolnostima da u interakciji sa značajnim drugima sudjeluje u vlastitom rastu i razvoju, kao i u izgradnji svog socijalnog svijeta.

Ponašanja privrženosti koja pokazuje dijete imaju zadatak povećati blizinu s potencijalnim skrbnikom i potaknuti njezinu ili njegovu pozitivnu reakciju. To povećava vjerojatnost da se slabašnom, ovisnom i ugroženom djetetu pomogne i dodatno je jamstvo da će dijete razviti »sigurnu bazu« u obliku pouzdane osobe na čiju se pažnju i ljubav može osloniti kada počne otkrivati širu okolinu, koja je ključna za djetetovu dobrobit i budućnost njegova razvoja. Ta osoba se naziva **figura privrženosti**.

Ako je dijete razvilo vezu privrženosti, ona će trajati i u okolnostima odsustva figure privrženosti, što ima važne implikacije za djecu koja su odvojena od roditelja. Djeca između šest mjeseci do četiri godine starosti su najugroženija posljedicama separacije od figure privrženosti budući da su razvila selektivnu privrženost za određenu odraslu osobu uz koju vežu vlastitu autonomiju (Rutter, 1995.). Naime, tijekom ranog djetinjstva zbog kognitivnih sposobnosti koje nisu u potpunosti razvijene, djeca nisu u mogućnosti razumjeti i proraditi događaj/e koji su doveli do separacije, te su sklona okrivljavati samu sebe zbog gubitka (Daniel, 2004.). Koliko je važna figura privrženosti govori i to da će čak i djeca koja su bila zlostavljana od roditelja razviti vezu privrženosti prema roditelju/skrbniku, iako će to biti nesigurna privrženost, te će nakon odvajanja od roditelja pokazivati snažne znakove očaja (Aldgate i Jones, 2004.).

Jedna od najkontroverznijih tema u istraživanju privrženosti bilo je pitanje je li odnos između djeteta i njegove biološke majke presudan za zdravi djetetov razvoj. Ako jest, dijete ne treba bilo kakvu sigurnu bazu nego baš, prema tradicionalnom stajalištu, majku. Iz toga proizlazi da bi trebalo poticati majke da svoje živote organiziraju tako da budu dominantno prisutne u prvim iskustvima predškolske djece, između ostalog da ne odlaze na posao, da prekinu studij i sl. Neki od prvih teoretičara privrženosti odlučno su to tvrdili (Bowlby, 1988.), međutim suvremena istraživanja ukazuju na važnost i značajnih drugih odraslih u razvoju privrženosti, osobito oca (Grossman i sur., 2005.), te na mogućnost višestrukih odnosa privrženosti djeteta. Tako se daje novo svjetlo na perspektive roditeljstva, te obiteljsku politiku.

Howe (1995.) nudi sljedeća značajna pitanja za identifikaciju figure privrženosti djeteta:

1. Osigurava li osoba fizičku i emocionalnu brigu o djetetu?
2. Je li to osoba koja je konzistentno prisutna u socijalnoj mreži djeteta?
3. Investira li ta osoba emocionalno u odnos s djetetom?

Zanimljivo je da te kriterije, suprotno ranijim tradicionalnim shvaćanjima o dominantnosti majke, uz majke zadovoljavaju i očevi, bake, djedovi, braća te značajni drugi u životu djeteta. U situacijama kada su oba roditelja aktivno uključena u brigu oko djeteta, mogu se zamijetiti sitne razlike u odnosu privrženosti djeteta-majka, s odnosom privrženosti djeteta-otac (Parke i Asher, 1983., prema Aldgate i Jones, 2004.). Istraživanja nadalje ukazuju da kvaliteta vremena provedenog u interakciji s djetetom, može biti jednako značajna kao i kvantiteta provedenog vremena. Bake i djedovi, npr. u modernoj strukturi obitelji, provode relativno kratko vrijeme s unučadi, ali pokazuju snažno njegujuće ponašanje i posvećeni su potrebama unuka što utječe na njihovu privrženost.

UČINAK PRIVRŽENOSTI NA RAZVOJ DJECE

Kada dijete doživljava da roditelj/skrbnik prepoznaje njegove potrebe, da je dostupan i spreman zadovoljiti ih u situacijama kad se dijete osjeća ugroženo, dijete će iskusiti sigurnost i ljubav te će se kod njega razviti sigurna privrženost. Ako dijete doživljava primarnog skrbnika kao nedostupnog, odbijajućeg ili nezainteresiranog za njegove potrebe i ukoliko se takvo iskustvo ponavlja, kod djeteta započinje proces prilagodbe na neodgovarajući odnos privrženosti.

Za stvaranje privrženosti značajan je i socijalni kontekst u kojem se stvara taj prvi značajni socijalni i emocionalni odnos, prvenstveno socijalna podrška koju dobiva majka/skrbnik i razina stresa kojoj je izložena. Na majčino ponašanje mogu utjecati i njezina iskustva iz djetinjstva.⁶ Na proces razvoja privrženosti utječe i djetetov temperament. No, kao što Vasta i suradnici (1997.) ističu, uloga djetetovog temperamenta postaje očitija kad predstavlja izvor problema u interakciji djeteta i majke.

Prema Bowlbyju (1973.) iskustvo sigurne privrženosti je temelj za održavanje osobne dobrobiti i djelotvorne emocionalne regulacije, razvoja pozitivnog modela percepcije sebe i drugih. Poticaj je za otvorenost osobe u istraživanju okoline, stvaranje bliskih odnosa, empatiju i sposobnost brige za druge. Iako se djetetova privrženost primarnom skrbniku može jasno opaziti u dobi od 6 do 8 mjeseci, proces razvoja privrženosti počinje od najranijih interakcija djeteta i majke. Taj proces je dobro opisan u udžbeniku »Dječja psihologija« Vaste i suradnika (1997.).

Za dublje razumijevanje teorije privrženosti i njezinu primjenu u radu s djecom i obiteljima ključna su dva pojma: unutarnji radni model i stil privrženosti.

⁶ O međugeneracijskom prijenosu obrazaca privrženosti se može pročitati više u dijelu koji se odnosi na privrženost u odrasloj dobi.

1. UNUTARNJI RADNI MODEL

Kao rezultat višestrukih iskustava brige ili nebrige primarnog skrbnika u vezi zadovoljenja svojih potreba, kod djeteta se formira sustav uvjerenja i ponašanja koji se temelji na generalnom očekivanju kako će skrbnik reagirati na njegove potrebe. Tako se razvija **unutarnji radni model djeteta**. Unutarnji radni modeli predstavljaju kognitivnu reprezentaciju doživljenih iskustava i očekivanja koja su izgrađena temeljem njih i integriraju dvije osnovne procjene:

1. percepciju vlastite kompetentnosti i vrijednosti da se bude voljen → model sebe → dijete procjenjuje sebe kao osobu vrijednu pomoći, podrške i ljubavi ili kao osobu koja nije vrijedna toga
2. percepciju očekivanja dostupnosti i adekvatnog reagiranja figure privrženosti → model drugih → dijete procjenjuje objekt privrženosti kao osobu kojoj se može vjerovati i koja odgovara na potrebe za podrškom i zaštitom ili kao osobu kojoj se ne može vjerovati i koja ne odgovara na njegove potrebe.

Smatra se da su radni modeli sebe i drugih komplementarni, te da se aktiviraju u situacijama stresa. Iako unutarnji radni modeli imaju funkciju prilagodbe jer pomažu pojedincu da anticipira događaje, da predvidi budućnost i da na osnovu toga stvara planove, tj. odluke o podršci koju osoba traži, odnosno izbjegava, oni s druge strane ograničavaju pojedinca u novim iskustvima.

Pozitivni unutarnji radni model djeteta

O sebi:

- ja sam vrijedan/željen
- ja sam siguran
- ja sam sposoban/moćan.

O roditelju/staratelju:

- oni su dostupni
- oni odgovaraju/razumiju moje potrebe
- oni zadovoljavaju moje potrebe.

Negativni unutarnji radni model

O sebi:

- ja sam bezvrijedan
- ja nisam siguran
- ja sam bespomoćan.

O roditelju/staratelju:

- on/ona je nepouzdan
- on/ona ne reagira/ne razumije moje potrebe
- on/ona su prijeteći, opasni, odbacujući.

Iako su unutarnji radni modeli stvoreni na osnovi dječjeg doživljaja iskustva privrženosti s roditeljem/skrbnikom, oni ne odražavaju nužno i objektivnu sliku roditelja već povijest njihovih reakcija na dječje potrebe te aktivnosti djeteta s ili prema figuri privrženosti (Bretherton, 1992., prema Buljan Flander, 2001). Iskustva pokazuju da unutarnji radni model oblikovan kroz rano iskustvo pokazuje značajnu stabilnost kroz vrijeme, odnosno da se najčešće ne mijenja sam od sebe u odrasloj dobi. Mijenja se kroz korektivna iskustva bilo u partnerskim vezama ili drugim značajnim vezama kao što su prijateljske veze koje pružaju razumijevanje i podršku ili kroz psihoterapiju (Howe, 1995.; Crittner, 2006.).

2. STILOVI PRIVRŽENOSTI

Klasifikacija stilova privrženosti se razvijala od pojavljivanja Bowlbyjeve teorije krajem 50-ih godina pa do kraja 20. stoljeća. Značajan doprinos konceptualizaciji stilova privrženosti dala su ispitivanja ponašanja djece u tzv. »nepoznatoj situaciji« Mary Ainsworth⁷ (prema Colin, 1996, prema Bukatko i Daehler, 2001.). Promatrajući djetetove reakcije u osam različitih eksperimentalnih epizoda koje uključuju prisutnost, odlazak i povratak majke, interakciju s nepoznatom osobom, autorica je razvila klasifikaciju po kojoj je moguće razlikovanje tri tipa privrženosti: siguran, anksiozno-izbjegavajući i anksiozno-opirući.⁸

1. **Sigurna privrženost.** Sigurna privrženost je ishod interakcije djeteta-majka u kojoj je majka osjetljiva na potrebe svog djeteta i svoje ponašanje prilagođava ponašanju djeteta. To stvara kod djece sigurnu bazu na temelju koje stvaraju očekivanja o svijetu oko sebe i načinu suočavanja sa stresom. Na odvajanje od roditelja ta djeca reagiraju s manje straha i anksioznosti te pokazuju više istraži-

⁷ Postupak pod nazivom »Nepoznata situacija« (Strange situation) je polu-standardiziran laboratorijski postupak utvrđivanja privrženog ponašanja, istraživačkog i afilijativnog ponašanja kod djece u dobi od 11 do 18 mjeseci. Postupak se provodi u prostoru koji je djetetu potpuno nepoznat. U prostoriji se nalazi stolica za djetetovu majku, stolica za odraslu ženu (nepoznatu djetetu), kolekcija interaktivnih igračaka, te slobodan prostor u kojem se dijete može kretati. Kada postupak počne, dvije stolice i kutak s igračkama razmjestite se tako da čine zamišljeni trokut na kojem je svaka točka dovoljno udaljena jedna od druge, kako bi istraživač mogao uočiti kreće li se dijete u blizini majke, igračaka ili (najčešće kasnije) oko strane osobe. Zadatak je odraslih da tiho sjede i ne ometaju dijete u istraživanju prostora. Ukoliko dijete započne interakciju s majkom ili drugom nepoznatom osobom, one će je prihvatiti, kao što će i osigurati pomoć i podršku djetetu ukoliko ono iz bilo kojeg razloga bude uznemireno (Colin, 1996.).

⁸ U našoj literaturi se pri prevodenju obrazaca nesigurne privrženosti koriste različiti termini, npr. nesigurno-izbjegavajuća privrženost (tip A) ili nesigurno-ambivalentna privrženost (tip C) ili samo izbjegavajuća i opiruća privrženost. Ovdje koristimo pojmove koji se navode u udžbeniku »Dječja psihologija« (Vasta i sur., 1997.).

vačkog ponašanja, bolje rješavanje problema te razvijaju unutarnji radni model sebe kao vrijednog i kompetentnog te model drugih kao dostupnih i onih koji reagiraju.

Sigurno privržena djeca razvijaju ono što bi drugi teoretičari (npr. Erikson, 1968.) nazvali »bazičnim povjerenjem« - očekivanje da je svijet sigurno mjesto i da su odnosi s bliskim osobama izvor zadovoljstva. To je dijete koje zna da pripada i kome pripada. Obilježja sigurne privrženosti su slijedeća: djeca koriste odraslu osobu kao bazu iz koje istražuju svijet, sigurna su u majčinu ljubav, na odvajanje od majke reagiraju s manje straha, pokazuju više istraživačkih ponašanja, bolje rješavaju probleme, imaju bolje vršnjačke odnose, a kad odrastu, sretniji su u vezama, veze duže traju, imaju povjerljive prijatelje.

U različitim istraživanjima pokazuje se da 60% do 65% djece očituje znakove sigurne privrženosti. Ovaj tip privrženosti se u literaturi spominje kao **tip B** privrženosti.

2. **Anksiozno-izbjegavajuća privrženost**, odnosno kraće **izbjegavajuća privrženost**. Javlja se u slučajevima kada roditelji konzistentno odbacuju dijete, ne zadovoljavaju njegove potrebe pa dijete izbjegava kontakt s njima, razvija emocionalnu distancu koja ga štiti od boli zbog odvajanja ili odbacivanja od strane roditelja. Kao rezultat tih ranih iskustava roditeljevog/skrbnikovog odbacivanja, dijete formira radni model sebe kao egzistencijalno samog i neželjenog, ne traži bliskosti u odnosima, a kod njega se javlja niz destruktivnih modela ponašanja od prisilne samodostatnosti do kronično delinkventnog ili antisocijalnog ponašanja. Obilježja izbjegavajuće privrženosti su slijedeća: djeca ne vole kontakt kožom-na-kožu, grljenje, maženje; takva djeca pokazuju malo ili nimalo opreznosti pred strancima i postaju uznemireni tek kad ostanu sami; pokazuju manjak suradnje, istraživačkog ponašanja i empatije; izbjegavaju emocionalne odnose. Ovakve reakcije očituje 20% do 25% djece. Ovaj tip privrženosti se u literaturi spominje kao **tip A** privrženosti.
3. **Anksiozno-opiruća privrženost**, odnosno kraće **opiruća privrženost**. Roditelji su nekonzistentno pristupačni djeci, istodobno ih prihvaćaju i odbijaju pa djeca osjećajući čežnju za roditeljskom pažnjom i prihvaćanjem reagiraju istovremeno pružajući otpor i nastojeći ponovno pridobiti privrženost roditelja. Kao posljedica takvog ponašanja roditelja, dijete razvija radni model sebe kao nesigurnog i bojažljivog te model drugih kao nepouzdatih, a njegova motivacija za istraživanjem i rješavanjem problema ovisi o prisutnosti, podršci i odobravanju od strane figure privrženosti. Ova kontinuirana ovisnost o drugima dovodi do emocionalne nestabilnosti, otežava emocionalnu samoregulaciju te povećava osjetljivost osobe na stres.

U ovu kategoriju po dosadašnjim istraživanjima spada 8% do 15% djece. Ovaj tip privrženosti se u literaturi spominje kao **tip C** privrženosti. Javlja se kao posljedica nedosljednog zadovoljavanja djetetovih potreba.

Kritika ove klasifikacije je bila usmjerena na to da je izrađena temeljem opažanje djece i majki iz srednje klase. Uz to, kasnija su istraživanja pokazala da se neka dječja ponašanja ne mogu podvesti pod spomenute kategorije privrženosti. To je dovelo do razvoja četvrte kategorije (prema Colin, 1996.).

4. **Dezorganizirano-dezorijentirana privrženost.** To je najkonfuzniji i najkontradiktoriji obrazac privrženosti. Ponašanje djeteta je označeno s dva suprotstavljena motiva: pristupiti i pobjeći od roditelja/skrbnika. Nakon što se roditelj vrati, takvo dijete mu može sjediti u krilu i istovremeno odvrćati pogled od roditelja. Dozvolit će roditelju da ga drži, ali će imati ukočene noge i ruke. Dijete se može smiješiti i istovremeno pokazivati zastrašenost. Ostala ponašanja koja ukazuju na ovaj obrazac privrženosti su: dijete ne traži roditelja/skrbnika kad je uznemireno, dijete odlazi sa stranom osobom radije nego što ostaje s roditeljem/skrbnikom, dijete pokazuje zastrašenost po povratku roditelja/skrbnika.

Po svemu sudeći ova djeca su doživjela puno trauma (u pravilu zlostavljanja) u odnosu s figurama privrženosti. Djeca s ovim obrascem nisu doživjela konzistentnu reakciju na potrebu za utjehom i osjećaj sigurnosti dok su pod stresom. Izbjegavaju emocionalne odnose, osjećaju se nevoljeno. Pokazuju ozbiljne poremećaje u ponašanju i imaju poteškoća u razumijevanju osnovnih socijalnih odnosa i/ili socijalnog komuniciranja. Djeca koja su razvila ovaj tip privrženosti iz životnog iskustva su naučila da ne postoji takva osoba kojoj bi se moglo vjerovati. Ona zapravo pokazuju neprivrženost. Ovaj tip privrženosti se u literaturi spominje kao **tip D** privrženosti.

Kao posljednja u klasifikaciji stilova privrženosti pojavila se kategorija (Howe, 1995.):

5. **Bez privrženosti.** Odnosi se na djecu koja nisu ima priliku razviti emocionalnu vezu s drugim ljudima. Najčešće se zamjećuje kod djece koja su odgojena u institucijama od najranije dobi. To su djeca koja su doživjela mnogo anonimnih njegovatelja u nizu. Moguće je, iako manje izvjesno, da se radi o djeci koja su odrastala sa skrbnikom/roditeljem koji je bio ekstremno emocionalno nedostupan i nije reagirao na potrebe djeteta te nije bilo moguće stvoriti odnos bilo kakve privrženosti. Primjeri za to mogu biti roditelji teški ovisnici ili kronični mentalni bolesnici.

Ova djeca pokazuju niz razvojnih oštećenja imaju probleme u socijalnim odnosima, nemaju interes za socijalne odnose i druge ljude, imaju poteškoća s kontrolom impulsa i agresije. Pokazuju i kognitivne poteškoće, no to može biti i posljedica odrastanja u nepoticajnoj sredini.

Iz navedenih tipologija proizlazi da su primarna iskustva privrženosti i na njima zasnovani unutarnji radni modeli važan čimbenik za razvoj samopoštovanja kod svakog djeteta. Razvoj samopoštovanja suštinski je povezan s iskustvom primarnog odnosa djeteta s roditeljem/skrbnikom jer temeljem tih iskustava dijete interpretira ponašanje i spremnost skrbnika da reagira na njegove potrebe kao nešto što ono zaslužuje, te da je briga ili nebriga skrbnika zapravo odraz njegove (ne)vrijednosti. Dijete koje doživljava da se pouzdano i dosljedno reagira na njegove potrebe razvit će visoko samopoštovanje i doživljaj da je vrijedno pažnje njemu značajnih osoba. Za razliku od toga, dijete čije se potrebe opetovano ignoriraju ili odrasli na njih ne reagiraju na odgovarajući način razvit će trajni unutarnji radni model prema kojem će svijet oko sebe doživljavati kao nepredvidljiv, nesiguran i nepristupačan, a sebe kao nevrijednu osobu koja ne zaslužuje pažnju značajnih drugih (Notarius i sur., 1997., prema Blažeka Kokorić, 2005.a).

Istraživači su pokušali otkriti korelate tipova privrženosti. Najčešći rezultat je pokazatelj socijalne i razvojne prednosti djece s ponašanjem karakterističnim za tip sigurne privrženosti. Djeca koja su razvila sigurnu privrženost znatijeljnija su, spoznajno bolje razvijena i socijalno kompetentnija, njihov razvoj ide u smjeru sve veće nezavisnosti i uspostavljenog povjerenja u skrbnika i okolinu.

Sigurna privrženost koja je ishod povjerenja djeteta u odnosu na roditelja predstavlja temelj za niz pozitivnih razvojnih i socijalnih ishoda kod djeteta (prema Klarin, 2006.). To su:

- kvalitetniji odnos s vršnjacima i popularnost
- bolje razvijene socijalne vještine i više povjerenja u odnosu na drugu djecu
- uspješnije suočavanje i rješavanje konfliktnih situacija
- znatijeljnija su i sklonija istraživačkom ponašanju
- veća razina samopouzdanja i prilagodljivosti
- više samostalnosti i manje zavisnosti u odnosu s odgajateljima
- manje agresivnosti, manje ljutnje i gnjeva
- rjeđe razvijanje emocionalne ili ponašajne probleme
- poštivanje discipline
- veći osjećaj pravednosti i prosocijalno ponašanje u skladu s tim osjećajem
- veća intimnost u odnosu s prijateljima
- osjećajnije su i spremnija davati
- kognitivno su kompetentnija i imaju bolje razvijene vještine samoregulacije.

Adolescenti koji su razvili sigurnu privrženost s roditeljima pokazuju:

- socijalno i emocionalno zdravlje
- veću samokontrolu
- moralne norme
- uspostavljaju kvalitetnije intimne veze.

U **odrasloj dobi**, sigurno privrženost djeca koja su rasla uz roditelje koji su odgovorni i osjećajni prema svojoj djeci:

- imaju uspješnije intimne veze s partnerom/partnericom
- uspješnije se nose sa svojom ulogom roditelja.

Nesigurna privrženost utječe na djetetovo intelektualno, emocionalno te socijalno funkcioniranje (Clever, 2004.). Djeca koja nisu ostvarila sigurnu privrženost s roditeljima prenose svoja iskustva i u druge socijalne odnose i njihovo iskustvo postaje njihov način interakcije s drugima. Tome u prilog idu i razna istraživanja. Tako su Buist i suradnici (2004.a) proveli jednogodišnje praćenje povezanosti između internaliziranih i eksternaliziranih problema na uzorku od 288 adolescenata prosječne dobi od 13,5 godina i odnosa privrženosti s roditeljima. Pokazalo se da je privrženost izražena kroz komunikaciju s roditeljima, povjerenje i bliskost/otuđenost, negativno povezana s eksternaliziranim i internaliziranim problemima, te da je stabilna kroz vrijeme kao i navedeni problemi.

Istraživanja su također pokazala da djeca, mladi ili odrasli koji su imali prekide i poteškoće u ranim iskustvima privrženosti očituju različite poteškoće u prilagodbi i ponašanju, uključujući antisocijalno i delinkventno ponašanje te razvoj psihopatskih obilježja ličnosti (Saltaris, 2002.). U nekim starijim istraživanjima delinkvencije, kao što je ono Hirschia iz 1969. godine, pokazalo se da nesigurna privrženost između roditelja i djece vodi do slabih veza djece s učiteljima i drugim autoritetima te nedostatku identifikacije sa socijalnim i moralnim pravilima i normama.

Valja naglasiti da iako sigurna privrženost daje optimalni kontekst razvoja djeteta, ne radi se o determinističkom već o probabilističkom utjecaju. Kao što su pokazala neka istraživanja o kojima će kasnije biti više riječi, tijekom odrastanja moguće su promjene kategorija privrženosti u oba smjera, od sigurne k nesigurnoj i obrnuto (Watres, Weinfeld i Hamilton, 2000.).

OBRASCI PRIVRŽENOSTI U ODRASLOJ DOBI

Privrženost je normalna i zdrava karakteristika ljudi tijekom cijelog njihovog života, a ne znak nezrelosti koju treba prerasti. Odnos privrženosti može, kada se uspostavi, trajati cijeli život, ili se formirati u pojedinom životnom ciklusu, ali ono što karakterizira vršnjačku privrženost ili privrženost partnera jest veći reciprocitet odnosa nego što je to slučaj u odnosu između roditelja/skrbnika i djeteta (Aldgate i Jones, 2004.).

Istraživanja privrženosti odraslih bila su vođena dvjema pretpostavkama da privrženost stvorena u ranoj dobi djeluje kao relativno stabilan obrazac tijekom čitavog života i da su veze parova prototipovi djelovanja privrženosti u odrasloj dobi. Budući da istraživanja kontinuiteta stilova privrženosti dobrim dijelom počivaju na pretpostavci da su upravo veze parova odnosi u kojima se u odrasloj dobi očituje privrženost,

bilo je vrlo važno saznati imaju li doista partnerske veze obilježja koja možemo smatrati privrženošću, odnosno osobine i funkcije slične osobinama privrženog odnosa roditelji-dijete s obzirom na jasnu razliku u mogućnosti reciprociteta.

1. STILOVI PRIVRŽENOSTI U PARTNERSKIM ODNOSIMA

Ukoliko se kombiniraju stilovi privrženosti i unutarnji radni model privrženosti, odnosno doživljaj sebe (kao vrijedne ili nevrijedne osobe tuđe brige i ljubavi) i doživljaj drugih (kao dostupnih i zainteresiranih ili nedostupnih ili nezainteresiranih za nas i naše potrebe) možemo razlikovati četiri stila privrženosti kod odraslih: sigurna, zaokupljena, odbijajuća i plašljiva privrženost (Bartholomew i Horowitz, 1991., prema Blažeka Kokorić, 2005.a):

1. Osobe sa sigurnom privrženosti imaju pozitivan pogled na sebe i na druge te se kao rezultat toga osjećaju ugodno u bliskim odnosima. Lako se emocionalno zblžavaju s partnerima i ne brinu previše o tome hoće li ih partner prihvatiti ili napustiti.
2. Osobe s odbacujućom privrženošću imaju pozitivan stav o sebi i negativan stav o drugima što rezultira jačanjem samostalnosti, ali i samodostatnosti povezane s visokom potrebom za neovisnošću.
3. Osobe s zaokupljenom privrženošću imaju negativan stav o sebi i pozitivan stav o drugima zbog čega teže k ekstremnoj ovisnosti u svojim intimnim odnosima. Osjećaju se vrlo loše kad nemaju partnera s kojim su u bliskom odnosu, a kada su u partnerskom odnosu s nekim iskazuju želju za međuovisnošću i jedinstvom s partnerom. Često brinu hoće li im ljubav biti uzvraćena istom mjerom te iskazuju ljubomoru povezanu s osjećajem da ih drugi ne cijene dovoljno.
4. Osobe s bojažljivom privrženošću imaju negativan stav prema sebi i drugima. U partnerskim odnosima se osjećaju sumnjičavo i nepovjerljivo. Žele imati bliski odnos, ali im je teško imati povjerenja u drugu osobu te se boje da će biti previše povrijeđeni ako dopuste sebi da im se netko približi.

Ova klasifikacija stilova privrženosti ima praktično značenje u razumijevanju i planiranju djelotvornih intervencija u nizu problemskih situacija u odrasloj dobi kao što je npr. nasilničko ponašanje u obitelji uključujući partnersko nasilje, rješavanje sukoba i slično. Ako pogledamo klasifikaciju nasilnika (Ljubin, 2003.) možemo lako uočiti da tzv. ciklički nasilnik ima puno obilježja osobe s tzv. odbacujućom privrženosti, a tzv. pasivno zavisni nasilnik puno obilježja zaokupljena privrženosti. Istraživanja su također pokazala da je jedan od najsnažnijih čimbenika zaštite od međugeneracijskog prijenosa nasilja u obitelji stvaranje sigurnog i podržavajućeg partnerskog odnosa u odrasloj dobi (Ajduković i Pečnik, 2004.).

Pogledajmo nalaze nekih od naših najnovijih istraživanja privrženosti u odrasloj dobi.

Slavica Blažeka Kokorić (2005.b) je istraživala međugeneracijski prijenos obrazaca partnerskog funkcioniranja i ulogu primarne obitelji u oblikovanju kvalitete partnerskih odnosa mladih u ranoj odrasloj dobi. U istraživanju je sudjelovalo 564 mladih studenata, oba spola, prosječne dobi 22 godine. Jedna od značajnih varijabli u ovom složenom istraživanju je bio stil privrženosti mladih. Koristeći »Upitnik o stilovima privrženosti u partnerskim vezama odraslih«⁹ (Brennan i sur., 1998.) utvrdila je da 71,3 % sudionika ima **siguran stil privrženosti**, a 28,7 % **nesiguran stil privrženosti**. Od toga se 16,4 % odnosi na **zaokupljenu privrženost**, 10,1 % na **odbijajuću privrženost** i 2,2 % na **plašljivu privrženost**. Promatrala je i povezanost između doživljaja roditeljskog prihvaćanja/odbijanja tijekom odrastanja i usvojenog stila privrženosti ispitanika u partnerskim vezama u ranoj odrasloj dobi te utvrdila da: (1) Muškarci sa sigurnom privrženosti su u odnosu na one s nesigurnom privrženosti češće u djetinjstvu doživjeli iskazivanje topline, brige i ljubavi od očeva, a onda i majki. S druge strane, imali su značajno manje iskustava zanemarivanja i odbacivanja od majki i očeva te kritičnosti i agresivnosti majki i očeva. (2) U oblikovanju sigurnog stila privrženosti kod žena nešto veći značaj ima doživljaj prihvaćanja od majke nego oca. Žene sa sigurnom privrženosti doživjele su značajno rjeđe majčino zanemarivanje i odbacivanje, a značajno češće iskazivanje topline i ljubavi majke. U cjelini, zaključila je da rezultati ovog istraživanja potkrepljuju tezu o postojanju međugeneracijskog prijenosa načina rješavanja partnerskih sukoba te da rano iskustvo koje osoba nosi iz svoje primarne obitelji, posebice iz odnosa s roditeljem (primarnim skrbnikom), ima važnu ulogu u oblikovanju kvalitete i obilježja partnerskog odnosa svake osobe u kasnijoj životnoj dobi (Blažeka Kokorić, 2005.b).

Vezano uz ovo istraživanje istaknuli bismo da je ono potvrdilo i značajnu ulogu majke, ali i oca u razvoju privrženosti. U prilog značaja i očeve i majčine uloge govore nalazi istraživanja Tatjane Stefanović Stanojević (2004.). Ona je istraživala mogućnost predviđanja kvalitete romantičnog partnerskog odnosa temeljem obrazaca privrženosti u odrasloj dobi. U istraživanju je sudjelovalo 180 mladih odraslih osoba iz Niša, Republika Srbija. S obzirom da se kao izvor podatka koristio »Adult Attachment Interview« (Main, Kasidy i Kaplan, 1985, prema Stefanović Stanojević, 2004.) koji je vremenski zahtjevan, radilo se o prigodnom, ali dovoljno velikom uzorku. Za potrebe ovog istraživanja korištene su slijedeće skale procjena: (1) iskustvo u djetinjstvu (osjećaj voljenosti, osjećaj odbačenosti, izloženost pritisku zbog postignuća, zanemarivanje, zamjena uloga), (2) sadašnji stav prema roditeljskoj figuri (idealizacija, preokupacija ljutnjom, cinizam) te (3) opći osjećaj sudionika prema djetinjstvu. Temeljem rezultata sudionici su kategorizirani u četiri stila privrženosti. Usporedba s nalazima iz Sjedinjenih Američkih Država poka-

⁹ Kamenov i Jelić (2003.) za isti upitnik koriste naziv »Inventar iskustva u bliskim odnosima«.

zala je veliku podudarnost distribucije rezultata. Konkretno 52,8%¹⁰ sudionika je bilo svrstano u kategoriju sigurne privrženosti, 17,2% u kategoriju s odbacujućom privrženosti, 26,1% u kategoriju s preokupiranom privrženosti i 3,9% u kategoriju bojažljive privrženosti. Privrženost u partnerskom odnosu ispitana je pomoću »Experience of Close Relationship Scale« (Brennan, Clark i Shaver, 1998., prema Stefanović Stanojević, 2004.). Nalazi su pokazali da postoji statistički značajna mogućnost predviđanja partnerskih odnosa temeljem obrazaca privrženosti u odrasloj dobi mjerenih s AAI. Drugim riječima, potvrđeno je da osoba koja je razvila određeni obrazac privrženosti u odnosu s roditeljima razvija isti obrazac privrženosti u odnosu s partnerom/partnericom. Pri tome je odnos s majkom važniji za predviđanje odbacujućeg i preokupiranog tipa privrženosti, a s ocem za predviđanje bojažljivog stila privrženosti. Kvalitativna analiza životne povijesti onih sudionika kod kojih nije pronađena takva povezanost između stila privrženosti razvijenog u odnosu s roditeljima i stila privrženosti s partnerom/partnericom pokazala je da je odstupanje od obrazaca privrženosti iz djetinjstva povezano s (1) izloženosti traumatskim događajima te (2) interakciji s partnericom/partnerom koji je razvio drugačiji stil privrženosti u djetinjstvu.

Pretpostavka o odnosima parova kao odnosima privrženosti u odrasloj dobi počiva na ideji da se asimetrični odnosi roditelj-dijete (u kojima djeca od roditelja dobivaju sigurnost i brigu, ali ne i obrnuto) zamjenjuju simetričnim odnosima partnera (u kojima partneri jedno drugome pružaju sigurnost i brigu). Roditelji ostaju važni članovi hijerarhije sustava privrženosti u odrasloj dobi, ali postaju sekundarni u odnosu na partnerske veze. Dakle, tijekom razvoja dolazi do integriranja reproduktivnog ponašanja, roditeljskog ponašanja i sustava privrženosti.

Hazan i Zeifman su 1994. provele istraživanje kako bi saznale kada dolazi do tog pomaka s roditelja na partnere kao izvore privrženosti (prema Doherty i Feeney, 2004.). Njihova pretpostavka je da se različite komponente privrženosti - fizička blizina, uzrujanost zbog razdvajanja, utočište, sigurna baza - u različitoj razvojnoj dobi pomiču s roditelja na vršnjake. Autorice su osmislile strukturirani intervju za mjerenje ove četiri komponente privrženosti koji su primijenile na uzorak od preko stotinu djece u dobi od 6 do 17 godina. Sudionici/ce su trebali navesti koju bi osobu najradije odabrali u nizu situacija. Prva komponenta, traženje fizičke blizine, kod gotovo svih se sudionika pokazala kao usmjerena na vršnjake, a ne na roditelje. U dobi između 8 i 14 godina dolazi do pomaka s roditelja na vršnjake kao izvore sigurnog utočišta, ali roditelji i dalje ostaju najvažnija baza sigurnosti i odvajanje od njih izaziva najveću uzrujanost. Istraživačice su samo kod dijela najstarije skupine sudionika/ica pronašle potpune odnose privrženosti usmjerene na nekog od vršnjaka, pri čemu je to gotovo redovito bio romantični partner/ica.

¹⁰ Zanimljivo je da je u ovom istraživanju gotovo 20% sudionika manje u skupini sigurno privrženih u odnosu na istraživanje Blažeke Kokorić (2005.b).

Dakle, romantični partneri su se pokazali kao kandidati za izvore privrženosti u odrasloj dobi. Pritom je važno uzeti u obzir to da se važnost komponenti privrženosti mijenja s trajanjem odnosa, tako da je na početku najvažnija fizička blizina, a kasnije postaje najvažnija uzajamna briga i podrška. U tom smislu razvoj privrženosti u romantičnim odnosima ide istim koracima kao i privrženost djece i roditelja. Hazan i Zeifman (prema Doherty i Feeney, 2004.) su provele još jedno istraživanje kako bi ispitale važnost romantičnih partnera kao izvora privrženosti i utjecaj duljine veze na to. Iskoristile su metodologiju kao u prethodno opisanom istraživanju. U istraživanju je sudjelovalo 100 odraslih osoba u dobi od 18 do 82 godine. Pokazalo se da su odrasli, kada je riječ o traženju blizine i utočišta, svakako usmjereni na svoje vršnjake, prijatelje ili romantične partnere neovisno o njihovom romantičnom statusu. Međutim, pokazalo se da većina sudionika/ica koji su u vezi dulje od dvije godine navodi partnera/icu kao sigurnu bazu te iskazuje uzrujanost u situacijama razdvajanja, u usporedbi sa samo 1/3 sudionika/ica koji su bili u vezi kraćoj od dvije godine te nijednog sudionika/ica koji nisu u vezi. To ukazuje da je za razvoj sigurne privrženosti u partnerskom odnosu potrebno određeno dulje vrijeme, kako ukazuju nalazi ovog istraživanja, potrebno je da veza traje dvije godine ili dulje.

Očito je da postoje mnogobrojni dokazi u prilog hipotezi koju zagovaraju Hazan i Zeifman, da su partnerski odnosi u odrasloj dobi ključni vid ostvarivanja privrženih odnosa.

2. MREŽE PRIVRŽENOSTI U ODRASLOJ DOBI

Doherty i Feeney (2004.) su krenule od pretpostavke o postojanju mreže privrženosti. To znači da većina ljudi ima višestruke privržene odnose koji su hijerarhijski uređeni i koji služe različitim funkcijama privrženosti. U istraživanju u kojem je sudjelovalo 812 muškarca i žena u dobi od 16 do 90 godina ispitale su (1) snagu privrženosti sa šestoro najčešćih figura (partner, majka, otac, braća/sestre, djeca, najbolji prijatelji/ce) i (2) utjecaj normativnih razvojnih događaja na strukturu mreže privrženosti. Što se tiče snage privrženosti, u njihovom istraživanju se opet potvrdilo da su partneri dominantni. Nakon njih slijede redom: djeca, prijatelji, majke, braća/sestre te očevi. Autorice su ispitale razlike među potencijalnim figurama privrženosti u tome koju od četiri uloge privrženosti prvenstveno zadovoljavaju - fizičku blizinu, uzrujanost zbog razdvajanja, utočište, sigurnu bazu. Sudionici ovog istraživanja općenito se za sve četiri uloge najčešće oslanjaju na partnere. Članovi obitelji (roditelji, braća/sestre) imali su najviše procjene za funkciju sigurne baze, a prijatelji za utjehu i podršku, odnosno funkciju utočišta. Privrženost s djecom najviše se očituje kroz traženje fizičke blizine i uznemirenost zbog razdvajanja, no to može biti odraz roditeljskog ponašanja (u kojem se roditelj brine za dijete), a ne prave privrženosti (u kojem osoba dobiva, a ne daje sigurnost). Tome u prilog govori činjenica

da sudionici s odraslom djecom pokazuju veću privrženost s djecom nego sudionici koji imaju malodobnu djecu.

Pokazalo se da svih šest tipova odnosa koji su ispitivani u ovom istraživanju mogu zadovoljiti kriterije za potpuni odnos privrženosti (koji ima sve četiri potrebne komponente/funkcije), i da su relativno česti (naravno, kod onih sudionika koji te odnose trenutno imaju u životu). Ukupno 50% ispitanika ima dva ili više potpuno razvijena odnosa privrženosti, što govori u prilog konceptu mreže privrženosti. Čak 74% sudionika koji su u vezi pokazuju potpuno razvijenu privrženost s partnerom; 40% sudionika je potpuno privrženo uz majku; 40% uz dijete; 30% uz barem jednog prijatelja/icu; 22% uz brata/sestru i 16% uz očeve. Primarne figure privrženosti (koje imaju ukupno najviše procjene na sve četiri funkcije privrženosti) su redom (po važnosti): partneri, majke, prijatelji, djeca, braća/sestre i očevi.

S obzirom na normativne životne okolnosti nađene su razlike u snazi i hijerarhiji privrženosti. Sudionici koji su u kraćim vezama i oni s neovisnom djecom su manje privrženi partnerima nego oni koji planiraju ili imaju djecu koja o njima ovise. Sudionici koji nemaju partnera su više vezani uz braću/sestre nego sudionici koji imaju partnere. Općenito se sudionici koji nemaju partnera najviše oslanjaju na braću/sestre i prijatelje. S dobi dolazi do pada privrženosti s prijateljima i roditeljima, a do porasta privrženosti s djecom. Privrženost s braćom/sestrama je u funkciji dobi nelinearna: pada u srednjoj dobi, da bi se opet pojačala sa starenjem.

U cjelini, nalazi ovih istraživanja upućuju na zaključak da privrženi odnosi pozitivno utječu na razvoj u cijelom životnom vijeku osiguravajući osjećaj podrške, bliskosti i kontinuiteta, pogotovo u razdobljima značajnih životnih promjena (prema Buist i sur., 2004.b)

U ovom kontekstu je zanimljivo i istraživanje Kamenov i Jelić (2005.) koje su na uzorku od 210 studenata i studentica Sveučilišta u Zagrebu primijenili modificirani Brennanov »Inventar iskustva u različitim bliskim vezama« kojim su ispitale privrženost u partnerskoj vezi, prijateljskoj vezi i prema članovima obitelji. Utvrdile su da mladi ljudi imaju sigurniju privrženost u odnosu s prijateljima i članovima obitelji, nego u romantičnoj vezi. S obzirom na dob sudionika (u prosjeku 21 godina), ovi nalazi ne dovode u pitanje prethodne nalaze o značaju partnerskog odnosa kao onoga koji po mnogim aspektima predstavlja nastavak sigurne privrženosti roditelja i djece. Također su utvrdile da mlade osobe koje izražavaju nesigurni tip privrženosti s ljubavnim partnerom to najčešće kompenziraju sigurnom privrženosti prijateljima ili članovima obitelji. I ovi nalazi ukazuju na značaj mreže privrženosti u odrasloj dobi.

PONAŠANJE RODITELJA/SKRBNIKA I PRIVRŽENOST

U podlozi različitih oblika privrženosti kriju se, kako je već spomenuto, različita iskustva djece u interakcijama s figurama privrženosti, najčešće majkama. Skloni smo vjero-

vati da su sve majke osjetljive na potrebe svoje djece, no to nije uvijek tako. Promatrajući interakcije djece i majki, M. Ainsworth i njezini suradnici definirali su četiri dimenzije majčine senzibilnosti na djetetove potrebe (Howes, 1999.):

1. Osjetljivost - neosjetljivost

Majke koje prepoznaju djetetove potrebe i na njih prikladno odgovaraju definirane su kao osjetljive, dok su majke koje ne uspijevaju pročitati signale dojenčeta i komuniciraju s djetetom sukladno vlastitim potrebama, osjećajima, željama i sl. označene su kao neosjetljive.

2. Prihvaćanje - odbijanje

Majke koje prihvaćaju svoje dijete i prepoznaju odgovornost koju briga za dijete nosi, koje prihvaćaju promjene u vlastitom životnom stilu dolaskom djeteta, te koje prihvaćaju dijete neovisno o djetetovom raspoloženju označene su kao prihvaćajuće. Odbijajuće majke vrlo često zamjeraju djetetu zahtjeve koje roditeljstvo pred njih postavlja, a djetetova ovisnost o njima može kod istih biti značajan izvor stresa.

3. Suradnja - ometanje

Majke koje prepoznaju, podržavaju i poštuju djetetovu autonomiju, surađuju s djetetom u svrhu ostvarenja njegovih potreba i postignuća, a u rješavanju nesuglasica češće se koriste strategijama pregovaranja, su majke koje surađuju. Suprotno tome, ometajuće majke ne prepoznaju niti pokazuju poštovanje spram djetetove samostalnosti. Sklonije su definiranju djetetova iskustva iz vlastite perspektive i to na (vrlo često) destruktivan i/ili agresivan način.

4. Dostupnost - ignoriranje

Dostupne majke, čak i u situaciji kad su zaposlene drugim poslovima, pripravne su reagirati u skladu s djetetovim potrebama ako se to pokaže potrebnim. Ignorirajuće majke ne reagiraju na djetetove signale i nastavljaju se baviti aktivnošću kojom su se i do tada bavile.

Jasno je da su pozitivne dimenzije - osjetljivost, prihvaćanje, suradnja i dostupnost - povezane sa sigurnom privrženosti djeteta, dok su različite kombinacije negativnih dimenzija - neosjetljivost, odbijanje, ometanje i ignoriranje - povezane s različitim tipovima nesigurne privrženosti. Tako sigurno privrženica djeca svojim majkama (ili drugim figura- ma privrženosti) pristupaju otvoreno, znajući da će njihova uznemirenost ili potreba biti prepoznata, da će majka odgovoriti na zahtjev s razumijevanjem. Na taj način dijete postupno razvija osjećaj vrijednosti spram suradnje u odnosima s drugim ljudima. S druge strane, djeca koja pokazuju oblike ponašanja nesigurne privrženosti svoje roditelje doživ-

ljaju odbijajućim, nesurađujućim i sklonim kontroli. Budući da prirodne reakcije (poput plakanja, zahtijevanja, hodanja za roditeljem i sl.) ne donose djetetu željenu roditeljsku reakciju, dijete minimalizira privrženo ponašanje i djelovanje u kontekstu potrebe kako bi što manje uznemirivalo roditelja.

Kad je ponašanje roditelja nekonzistentno, nepouzđano u odnosu na djetetove potrebe, djeca koja pokazuju anksiozno izbjegavajući obrazac privrženosti maksimiziraju svoje ponašanje (vidno se uzrujaju, prijete, viču i sl.) kako bi probili »barikade« roditeljskog emocionalnog zanemarivanja, nedostupnosti i nedostatka odgovornosti te na taj način dobili traženu pažnju. Dijete roditelja vidi i kao poželjnu i nepoželjnu osobu, što je izvor ne samo svakodnevnih frustracija već dovodi do ambivalentnog stava prema ostalim ljudima i odnosima.

Konačno, djeca koja ne mogu organizirati svoje ponašanje vezano uz privrženost ili razviti strategiju postizanja minimalne razine sigurnosti u odnosu s figurom privrženosti u stalnom su stanju povišenog stresa koji ne mogu kontrolirati. Ovo je vrlo čest slučaj u situacijama kada je sam roditelj inicijalni izvor stresa, kao npr. roditelj koji zlostavlja dijete ili roditelj koji je emocionalno nedostupan djetetu (ovisnici, psihotične osobe i sl.). U takvim situacijama, koju god da strategiju dijete upotrijebi u potrazi za zadovoljavanjem svojih potreba, ono ne uspijeva postići željeni učinak. Zbog toga, njegovo ponašanje (ponašanje kojim traži privrženost) postaje nekoherentno i neorganizirano, nepripadajuće bilo kojem od navedenih oblika privrženosti, a obuhvaćajući istovremeno pojedinačna ponašanja svakog oblika (Howe i sur., 1999.).

1. ČIMBENICI (NE)PRIVRŽENOG RODITELJSTVA

Pokazalo se da nesigurno privržene osobe u odrasloj dobi imaju poteškoća da uspješno ostvare roditeljske funkcije koje su temeljne za emocionalni razvoj djeteta uključujući pozitivnu sliku djeteta o samom sebi. Prema Kari Killen (2001.:123), te osnovne roditeljske funkcije su: (1) sposobnost realističnog opažanja djeteta, (2) sposobnost prihvaćanja odgovornosti za prepoznavanje djetetovih potreba, (3) sposobnost postavljanja realističnih očekivanja o djetetovim mogućnostima suočavanja, (4) sposobnost uključivanja u pozitivne interakcije s djetetom, (5) sposobnost suosjećanja s djetetom, (6) sposobnost davanja prednosti zadovoljenju djetetovih temeljnih potreba i (7) sposobnost obuzdavanja vlastitog bola i frustracije pred djetetom.

Dio je našeg praktičnog iskustva da roditelj koji sam nije razvio sigurnu privrženost u djetinjstvu niti kasnije u partnerskom odnosu, vođen svojim negativnim unutarnjim modelom, u stresnim situacijama kao roditelj može biti nepredvidiv, nerealan, očekivati od djeteta da ono prepozna, razumije roditeljeve potrebe i probleme, te da se u skladu s tim i ponaša.

Gordana Buljan Flander (2001.) je istraživala povezanost različitih tipova privrženosti i rizik za zlostavljanje vlastite djece na općoj populaciji majki. Pokazala je da su prediktori zlostavljanja vlastite djece anksiozna privrženost, anksioznost i depresivnost majki. Također je utvrđeno da je za razvoj nesigurnog tipa privrženosti bilo najznačajnije iskustvo zlostavljanja u djetinjstvu. Majke, čiji je rezultat bio iznad prosjeka po iskustvu zlostavljanosti u djetinjstvu i ispod prosjeka za rizik zlostavljanja vlastite djece u 33% slučajeva navode da su u djetinjstvu imale osobu bliskiju od majke s kojom su formirale siguran obrazac privrženosti. Temeljem složenih statističkih postupaka, autorica zaključuje da je transgeneracijsko prenošenje zlostavljanja uvjetovano unutarnjim radnim modelom sebe i drugih, a ne ponavljanjem ponašanja naučenog u djetinjstvu, tj. da se ne održava po modelu socijalnog učenja.

Ovi nalazi potvrđuju međunarodna istraživanja koja su također pokazala da postoji međugeneracijski prijenos privrženosti. Tako su majke koje su podržavale samostalnost djeteta svoje djetinjstvo prikazivale na objektivan i uravnotežen način, govoreći i o pozitivnim i o negativnim iskustvima. Odbacujuće majke su imale poteškoća u dosjećanju događaja iz djetinjstva i nisu im pridavale veliku važnost, dok su zaokupljene majke opširno opisivale svoja rana iskustva, ali na vrlo emocionalan i konfuzan način (Vasta i sur., 1997.:472).

Opravdano je pitanje je li moguće i kako prekinuti taj međugeneracijski prijenos nepovoljnih obrazaca privrženosti.

U obiteljima s dva roditelja negativan utjecaj jednog roditelja može biti umanjen postojanjem drugog koji je u mogućnosti prikladno odgovoriti na razvojne potrebe djeteta. Npr. kad zbog postporođajne depresije majka ne osjeća nikakvu empatiju prema novorođenom djetetu, emocionalna toplina oca utječe na uspostavljanje snažne vezanosti i privrženosti.

Ukoliko se obitelj sastoji od više od jednog djeteta, međusobni utjecaj djeteta ovisit će o tome kako pojedino dijete reagira i kako se nosi s poteškoćama roditelja. Široko je prihvaćeno viđenje da braća i sestre pozitivno utječu jedno na drugo, da se zajedno zabavljaju, podupiru i bivaju jedno uz drugo u stresnim okolnostima, te da se međusobno uče suradnji. Braća i sestre mogu pružiti širok raspon podrške jedno drugome. Mogu biti figura za razvoj privrženosti, model za učenje uloga, izvor emocionalne podrške, osoba od povjerenja, osiguravati osjećaj pripadanja, pružati društvo, kao i skrbiti jedno za drugo u praktičnom smislu (Brannen i sur., 2000.; Dunn, 1993., prema Cleaver, 2004.). Iako mnoga djeca nalaze podršku u bratskim odnosima kroz dijeljenje stresnog obiteljskog iskustva, nisu svi odnosi toliko nagrađujući. Tako široko prihvaćenom mitu koji idealizira bratski odnos, suprotstavljaju se primjeri gdje braća međusobno iskazuju snažno neprijateljstvo, agresiju i ulaze u neprestane konflikte (Dunn i sur., 1995.; Pike i Atzaba-Poria, 2003., prema Cleaver, 2004.). U kakvim će međusobnim odnosima braća biti ovisi o

međusobnoj biološkoj vezanosti, temperamentu i individualnom iskustvu (Dunn, 1993., prema Cleaver, 2004.).

Kao bitan element pružanja podrške djeci, čiji su roditelji preplavljeni emocionalnim i bihevioralnim poteškoćama, je i postojanje te kvaliteta odnosa sa širom obitelji, kao i postojanje mreže podrške u socijalnom okruženju. Nadalje, bake i djedovi pozitivnije doživljavaju svoj odnos s unucima koji su prilagođenog ponašanja i koji su sretni, od odnosa s unucima koji su uznemireni i pokazuju manje ili veće poremećaje u ponašanju (Dunn, 2002., prema Cleaver, 2004.).

Howe i sur. (1999.) dolazeći iz socijalno-radničkog konteksta opravdano naglašavaju da životni kontekst roditelja, siromaštvo, zdravlje, uključujući i mentalno zdravlje, sposobnost učenja i rasuđivanja, zloraba sredstava ovisnosti, povijest nasilja u obitelji - ima utjecaj na kapacitet roditelja da odgovorno i pravovremeno skrbe za dijete, te primjereno odgovore na razvojne potrebe djeteta i organiziraju svakodnevni život u skladu s razvojnim potrebama djeteta. Specifični način života koji osigurava roditelj u skladu sa svojim mogućnostima utjecat će na dijete ovisno o njegovoj dobi, stupnju razvoja i osobinama uključujući temperament.

2. POTICANJE PRIVRŽENOG RODITELJSTVA

S obzirom na značaj odnosa roditelj-dijete na razvoj emocionalne sigurnosti djeteta, važno je razvijati vještine **privrženog roditeljstva**. Kao što navodi Klarin (2006.), privrženo roditeljstvo je pojam koji se odnosi na niz roditeljskih vještina i ponašanja koji pomažu u uspostavljanju čvrste, privržene veze između majke i djeteta. Privržen roditelj prepoznaje i prihvaća jedinstvenost dječjeg temperamenta i njegove potrebe udovoljavajući njegovim emocionalnim, duhovnim i fizičkim potrebama osjećajno i konzistentno. Ista autorica opravdano naglašava uz važnost kvalitete majčine privrženosti i kvalitetu privrženosti oca i djeteta.

Kad se govori o privrženom roditeljstvu, potrebno se osvrnuti i na nešto širi pojam **poticajno roditeljstvo**. Poticajno roditeljstvo podrazumijeva pristup djetetu koji je usmjeren na ulaganja u djetetov cjelokupni razvoj, vodeći se najboljim interesom djeteta. Poticajno roditeljstvo podrazumijeva osiguravanje fizički sigurnog i emocionalno toplog, stimulirajućeg okruženja, razumijevanje djetetovog temperamenta i potreba djeteta, kao i dosljedan, pravovremen, njegujući i odgovarajući odgovor na te potrebe (Daniel, 2004).

Mnogi autori preporučuju **treninge roditeljskih vještina za privrženo roditeljstvo**. Cilj takvih programa je jačanje veze između djeteta i majke, odnosno poučavanje mladih majki u prepoznavanju znakova kod djeteta, razvoj osjetljivosti za te znakove, te upoznavanje sa zakonitostima dječjeg razvoja. Postoje i programi za pomoć roditeljima i već nešto starijoj djeci da izgrade bolje odnose i sigurniju privrženost kroz igru koja je struk-

turirana na načelima teorije privrženosti i poznata je kao **terapija igrom** (eng. *theraplay*) (Jernberg i Booth, 1999.).

Ipak, iskustvo pokazuje da su unutarnji radni modeli relativno otporni na promjenu. To se može objasniti time što pojedinac svako novo iskustvo interpretira u kontekstu prethodnih iskustava. Bowlby (1988.) ipak naglašava da, iako se temelj za privrženost formira u djetinjstvu, svaka bitna interakcija sa »značajnim drugim« kroz život može djelovati na vjerovanje osobe o dostupnosti i mogućnosti oslanjanja na druge. Iako usvojeni unutarnji radni model osobe određuje njena vjerovanja o bliskim odnosima, ta vjerovanja se mogu mijenjati i razvijati pod utjecajem aktualnog iskustva. Osjećaj sigurne privrženosti može biti kontekstualno aktiviran kroz iskustvo s dostupnom i podržavajućom figurom privrženosti, neovisno o bazičnom nepovjerenju osobe u dostupnost i dobronamjernost drugih. Taj značajni drugi koji omogućava promjenu je u pravilu partner/partnerica. Naime, u odrasloj dobi privrženost poprima međuzavisni karakter i siguran i pouzdan partnerski odnos pozitivno utječe na svakog partnera. Osim uz partnera/partnericu takav odnos se može uspostaviti i u psihoterapiji.

Temeljem analize većeg brojka istraživanja Buljan Flander (2001.) navodi da je psihoterapija pomogla mnogim majkama s nesigurnim obrascima privrženosti, majkama koje su bile zlostavljane u djetinjstvu da uspostave emocionalno topao i podržavajući odnos s djecom. Zaključuje da najvažnije terapijske intervencije s majkama koje su rizične za zlostavljanje djece trebaju biti: (1) promjena njihovih unutarnjih radnih modela kroz pozitivan odnos s terapeutom koji omogućava korektivna emocionalna iskustva, (2) progradu traumatskih doživljaja i negativnih emocija vezanih uz rani odnos privrženosti i (3) povezivanje njihovih iskustava iz prošlosti sa sadašnjim odnosom prema djetetu (Buljan Flander, 2001.:128).

ISTRAŽIVANJA PRIVRŽENOSTI OD ZNAČAJA ZA SOCIJALNI RAD

1. OSVRT NA PROMJENE U KONCEPTUALIZACIJI ISTRAŽIVANJA PRIVRŽENOSTI

Tradicionalno, pojam privrženosti se odnosio isključivo na emocionalni odnos majke i djeteta. To je utjecalo na konceptualizaciju prvih istraživanja u tom području, no vremenom se raspon istraživačkih tema u području privrženosti proširio. Najvažnije promjene su u proširivanju razvojnog razdoblja koje se proučava, a koje danas sve više ima životnu perspektivu, na adolescente, odrasle, privrženost u tranzicijskim razdobljima. To je utjecalo na razvoj instrumenata za samoiskaz (skala za procjenu, upitnika i sl.) koji su primjereni ispitivanju afektivno-kognitivne dimenzije privrženosti kod adolescenata i

odraslih, za razliku od strukturiranog opažanja koje je primjereno istraživanjima u kojima su u fokusu mala djeca.¹¹

U istraživanjima je također prošireno poimanje »figure privrženosti«. Naime, polazeći od nekih istraživanja koja su pokazala da su bebe specifično privržene ili majci ili ocu, u istraživanjima je bio isključen otac kao figura privrženosti (prema Buist i sur., 2005.b). Kasnija istraživanja su pokazala da je nužno proširiti raspon mogućih figura privrženosti jer odrastanjem i druge figure privrženosti postaju značajne, kao npr. prijatelji ili romantični partner. Također su mnoga istraživanja ukazala na značajnu ulogu oca u formiranju stilova privrženosti u odrasloj dobi (Stefanović Stojanović, 2004.; Blažeka Kokorić, 2005.b).

Također, slijedeći teorijske rasprave o razlikama u kvaliteti privrženosti istraživanja su postala usmjerena na ispitivanje kvalitete privrženosti kao obilježja osobe, kao obilježja figure privrženosti i kao obilježja specifičnog odnosa privrženosti. Tako se pokazalo da je kvaliteta privrženosti u odrasloj dobi više u funkciji obilježja odnosa kao takvog (prijateljski, partnerski, između braće i sestara) nego obilježja pojedinaca u tom odnosu.

No najvažnije spoznaje vezane uz teoriju privrženosti dolaze iz longitudinalnih istraživanja čiji su rezultati postali dostupni u posljednjih nekoliko godina (Grossmann i sur., 2005.; Sroufe i sur. 2005.).

2. LONGITUDINALNA ISTRAŽIVANJA PRIVRŽENOSTI

Časopis »Child Development« je u broju 3 iz 2000. godine s odgovarajućim uvodom (Waters, Hamilton i Weinfield, 2000.) i završnom diskusijom (Waters, Weinfield i Hamilton, 2000.) objavio kao cjelinu rezultate tri longitudinalna istraživanja. Prva studija (Waters i sur., 2000.) prikazuje rezultate dvadesetogodišnjeg longitudinalnog praćenja uzorka djece iz srednje klase. Hamilton (2000.) je u istraživanje uključila obitelji s alternativnim stilom života (samohrane majke, majke koje žive s vanbračnim partnerom), a Weinfield, Sroufe i Egeland (2000.) su proveli istraživanje na uzorku siromašnih obitelji koje su bile izložene različitim stresnim događajima. Ovim istraživanjima je zajednička metodologija. Sva tri su koristila test »nepoznate situacije« M. Ainsworth da procijene privrženost sudionika u ranoj dječjoj dobi (s 12 i 18 mjeseci), te Berkeley »Adult Attachment Interview« (AAI) (između 19 i 21 godine) da procijene sigurnost privrženosti u ranoj odrasloj dobi.

Waters, Hamilton i Weinfield (2000.) su istraživanje započeli 1975. i 1976. godine kada je po slučajnom izboru izabrano 60 beba starih 12 mjeseci.¹² Tada je učinjena i prva

¹¹ Dobar pregled metoda za procjenu privrženosti u odrasloj dobi se može naći u radu Kim Bartholomew i Philipa Shavera (1998.).

¹² Bebe su odabrane po slučaju prema obavijestima o rođenju iz novina u području Minneapolisa i St. Paula.

procjena privrženosti koja je ponovljena i kad su djeca bila stara 18 mjeseci. Temeljem dvostrukog nezavisnog procjenjivanja njih 58% je bilo procijenjeno kao sigurno privrženo, 24% kao nesigurno-izbjegavajuće privrženo i 18% kao nesigurno-opiruće privrženo. U to vrijeme još nije bila konceptualizirana kategorija tzv. dezorganizirane privrženosti.

Nakon 20 godina, od 60 sudionika pronađeno je njih 50 (21 mladić i 29 djevojaka) koji su pristali sudjelovati u nastavku istraživanja. Tada su bili u dobi između 20 i 22 godine, a njihov socio-ekonomski status se, kao i u prvoj fazi istraživanja, kretao u rasponu od niže do više srednje klase. Tada su ispunili »Berkeley Adult Attachment Interview« (George, Kaplan i Main, 1985. prema Waters, Hamilton i Weinfield, 2000.). Tada ih je 50% kategorizirano u skupinu sa sigurnom privrženosti, 32% s nesigurno-odbijajućom, a 18% s nesigurno-zakupljenom privrženosti. Također su prikupljeni podaci o negativnim životnim događajima od značaja za privrženost, a to su bili: (1) gubitak roditelja, (2) razvod braka roditelja, (3) životno ugrožavajuća bolest roditelja ili djeteta (npr. dijabetes, rak), (4) psihijatrijska bolest roditelja te (5) tjelesno ili seksualno zlostavljanje u obitelji. Procjena negativnih događaja je učinjena ponovno nakon godine dana kako bi se povećala pouzdanost klasifikacije ispitanika na one koji nisu (22 sudionika) i one koji jesu doživjeli jedan ili više negativnih životnih događaja (15 sudionika).

Trideset i šest od pedeset sudionika (72,5%) je bilo u obje točke klasificirano kao sigurno privrženo. Pri tome se koristila podjela na sigurnu ili nesigurnu privrženost. Od ranog djetinjstva do kasne adolescencije njih 36% je promijenilo kategoriju privrženosti. To pokazuje da i iskustva nakon ranog djetinjstva imaju značaj za privrženost u ranoj odrasloj dobi. Hijerarhijska multipla regresija je pokazala da su negativni životni događaji povezani s izvjesnošću da sigurno privržene bebe postanu nesigurni adolescenti (66,6% njih za koje je majka iskazala jedan ili više takvih događaja nasuprot 15% gdje nije bilo takvih događaja). Stresni životni događaji nisu bili značajno povezani s promjenama klasifikacije kod nesigurnih beba u njihovoj ranoj odrasloj dobi. Među nesigurnim bebama čije su majke iskazale postojanje takvih negativnih životnih događaja njih 22% su postali sigurni mladi ljudi nasuprot 33,3% gdje majke nisu iskazale negativne životne događaje. Iako je postojanje stresnih životnih događaja bilo povezano s promjenom od sigurne k nesigurnoj privrženosti, to nije bio slučaj kod svih sudionika koji su se promijenili u tom smjeru. Tako je npr. jedan kronično bolesni sudionik čiji su mu roditelji pružali brižnu njegu promijenio status od nesigurne k sigurnoj privrženosti. Također, devet sudionika nije imalo takvih događaja, ali je ipak promijenilo klasifikaciju. To naravno ne znači da im se nisu dogodili neki drugi, po privrženost značajni događaji koji nisu bili obuhvaćeni ovim istraživanjem.

Istraživanje je pružilo podršku Bowlbyjevim očekivanjima da su individualne razlike stabilne u životnoj perspektivi, no također je pokazalo da je reprezentacija privrženosti otvorena za promjenu ovisno o stvarnim životnim iskustvima. Također su pokazali

najveću dosljednost sigurne privrženosti. Dakle, rana iskustva su relativno stabilna, no promjena je također moguća pod utjecajem značajnih iskustava.

Weinfeld i suradnice (2000.) su provele po istoj metodologiji istraživanje sa 125 djece iz visoko rizičnih obitelji zbog siromaštva. Utvrdile su da su u toj skupini negativni životni događaji bili značajno i izrazito prisutniji. Ipak, promjene se nisu odvijale po slučaju. Bile su povezane sa specifičnim čimbenicima kao npr. depresija majke koja ima veliku izvjesnost da negativno utječe na skrbnika i njegovu dostupnost i spremnost da reagira. Analiza je pokazala da nema značajnog kontinuiteta u privrženoj sigurnosti, ali da su dezorganizirane bebe značajno češće izrastale u mlade ljude s nesigurnom ili nerazriješenom privrženosti. Značajni korelati kontinuiteta i promjene su uključivali temperament, zlostavljanje u obiteljima obilježja obiteljskog okruženja, obiteljsko funkcioniranje u razdoblju pred-adolescencije, razinu stresa i depresiju majke.

Rezultati tih istraživanja su pokazali svojevrsnu mješavinu kontinuiteta i diskontinuiteta u sigurnoj privrženosti od djetinjstva preko adolescencije do rane odrasle dobi. Prve dvije studije su pokazale značajan kontinuitet sigurne privrženosti tijekom odrastanja, dok studija na uzorku djece iz siromašnih obitelji to nije pokazala. No u sve tri studije pokazali su se po privrženost značajni životni događaji u markiranju kontinuiteta i promjene. Dakle, promjena je moguća, ali kad životna iskustva predstavljaju »izazov« postojecim uvjerenjima i očekivanjima. Negativni događaji mogu utjecati direktno i indirektno na sigurnu privrženost na nekoliko načina. Pri tome je uvijek važno sačuvati individualnu perspektivu. Npr. ako roditelj postane kronično bolestan, što umanjuje njegovu dostupnost, to može dovesti i do promjene djetetovih očekivanja i ne utjecati na privrženost. Naravno, za to je potrebna odgovarajuća dob djeteta kao moderator.

Kad govorimo o longitudinalnim istraživanjima, nezaobilazna je knjiga Grossmanna i suradnika (2005.) »Attachment from infancy to adulthood: The major longitudinal studies«. U knjizi je opisano sedam longitudinalnih studija koje su dale neprocjenjiv značaj za empirijsku provjeru teorije privrženosti, ali i za metodologiju istraživanja u ovom području. Značajno obilježje tih studija je složena metodologija koja uključuje višestruke kontakte s djecom, njihovim roditeljima, višestruke izvore podataka (opažanje i samoiskaz) te i rafinirana obrada podataka. Radi se o knjizi koja je nezaobilazna za sve koji se misle istraživački baviti ovim područjem. Detaljniji opis ovih istraživanja nadilazi opseg ovog rada. Ipak, na ova longitudinalna istraživanja nužno se osvrnuti sa spoznajnog i metodološkog aspekata.

Kao prvo, pri sagledavanju istraživačkih ciljeva longitudinalnih istraživanja koji su postavljeni prije 20 ili 25 godina potrebno je sačuvati svijest o tadašnjoj razini znanstvenih spoznaja. Naime, u tako dugom razdoblju za očekivati je značajan razvoj znanstvenih spoznaja, što može dovesti do toga da neka istraživačka pitanja postavljena prije 20 ili 25 godina više ne izgledaju značajna, a da su neka pitanja bila propuštena.

Na spoznajnoj razini, navedena longitudinalna istraživanja su dodatno naglasila dva ključna obilježja ljudskog razvoja njegovu složenost i dinamičnost. Pokazalo se da su

sadašnja i prošla iskustva, sadašnji i prošli stresori i mogućnosti u složenoj interakciji. Kao što navode Sroufe i sur. (2001.) sigurna privrženost značajno utječe na razvoj djeteta, ali je njezina prediktivnost značajno unaprijeđena ako se uzmu u obzir i drugi aspekti. Kontekstualne varijable, kao što su npr. životni stresori i mogućnosti su također značajni za varijacije u razvojnim ishodima i promjene u prilagodbi kroz vrijeme. Pokazalo se da su značajna i rana i kasnija iskustva, te da je kumulativna povijest osobe snažniji prediktor ishoda nego rane mjere same za sebe. Ipak, rana iskustva izgleda imaju specifični značaj upravo za neka razvojna razdoblja i razvojne ishode kao npr. specifično za partnerske odnose i intimnost u adolescenciji. Uz to valja naglasiti da su ta longitudinalna istraživanja pokazala da privrženost nije povezana sa svim aspektima razvoja. No ono što je zajedničko tim istraživanjima je da su sva nedvojbeno pokazala značaj ljudskog odnosa za razvoj. Kao što navode Sroufe i sur.: »Ako želite predviđati od ranog djetinjstva, odnos sa skrbnikom i mreža ostalih odnosa u okruženju su snažnija mjera od bilo koje individualne procjene« (2001.:4). Tu se otvara i metodološko pitanje valjanosti i pouzdanosti procjenjivanja osobnih odnosa koje se nužno mijenja od opažanja u djetinjstvu do samoiskaza i intervjuja u kasnijim životnim razdobljima. Uz to, iako se za sada AAI (Adult Attachment Interview) pokazao kao najbolja mjera za procjenjivanje i praćenje privrženosti u odrasloj dobi, zbog zahtjeva za specifičnom obukom za njegovo provođenje i vremenske zahtjevnosti sve je češće zamijenjen upitnicima. No, kao što navode Dozire i sur. (2005.) to postavlja pred nas nove metodološke izazove.

No bez obzira na sve poteškoće, longitudinalna istraživanja su jedina koja omogućavaju valjano razumijevanje razvoja.

ZNAČAJ SUVREMENIH SPOZNAJA IZ TEORIJE PRIVRŽENOSTI ZA SOCIJALNI RAD I OBITELJSKU POLITIKU

Teorija privrženosti nedvojbeno pruža korisni okvir za bolje razumijevanje razvoja pojedinaca i njegovih odnosa s bliskim osobama tijekom cijelog života. Kao takva predstavlja korisni okvir za planiranje djelotvornih programa primarne prevencije, ali i intervencija u području javne skrbi za djecu. Ovaj članak završit ćemo povezivanjem mjera obiteljske politike i socijalne politike od značaja za primarnu prevenciju, a koje su vezane uz teoriju privrženosti. Pri tome možemo identificirati nekoliko specifičnih područja (Atwool, 1997.).

1. ULOGA MAJKE

Teorija privrženosti naglašava ulogu primarnog skrbnika, u pravilu majke, pogotovo u prvim godinama djetetovog života. Često se citira istraživanje Ainsworth i suradnika

(1978., prema Belsky, 2005.) koje je pokazalo da su djeca koja su do kraja prve godine života u prosjeku bila više od 20 sati tjedno na skrbi neke druge osobe, bila pod većim rizikom da razviju nesigurnu privrženost. Takva istraživanja su mogla dovesti do osuđivanja majki i do pritiska na zaposlene majke da odustanu od posla. No fokus na privrženost kao kontekst u kojem se odvija razvoj upozorava nas da je potrebno osigurati odgovarajuću podršku majkama za skrb o bebama. To može biti kroz osiguranje odgovarajuće naknade za jednogodišnji porodni dopust, poticanje dijeljenja odgovornosti majke i oca, fleksibilizaciju rada koja će omogućiti majci/ocu da radi pola radnog vremena ili da dio poslova obavlja od kuće, te osiguravanje kvalitetne skrbi za djecu dok roditelji rade (npr. dadilje i svi oblici zbrinjavanja u kojem osposobljena odrasla osoba brine za mali broj male djece). Tome idu u prilog kasnija istraživanja koja su pokazala da je nesigurna privrženost djece koja su do dobi od godine dana bila »na čuvanju« bila prvenstveno povezana s lošom kvalitetom tog zbrinjavanja (prema Belsky, 2005.).

2. ULOGA OCA

Privrženost se razvija kroz odnos roditelja/skrbnika i djeteta. Nije ograničena na ženski rod. Čak i kad dijete razvije primarni odnos s majkom to ne isključuje mogućnost razvoja privrženosti s ocem. Štoviše, istraživanja pokazuju da je s odrastanjem uloga oca sve važnija. Stoga je važno mijenjati socijalna očekivanja o ulozi muškarca i žena u odgoju djece.

3. PRIVRŽENO/POTICAJNO RODITELJSTVO

Proces privrženosti se temelji na finom usklađivanju odnosa roditelja/skrbnika i djeteta. Upravo zbog toga se različite poteškoće mogu neplanirano pojaviti. Npr. separacija zbog bolesti, depresije, stres i napetosti unutar obitelji mogu predstavljati poteškoću u odnosu djeteta i roditelja/skrbnika. No, glavne poteškoće se zbivaju kad roditelj/skrbnik ima nerazriješen odnos privrženosti sa svojim primarnim skrbnikom. To nije neizbježni ishod poteškoća u djetinjstvu, ali je izvjesno da će postati problem ukoliko se te poteškoće ne prepoznaju. Upravo zbog toga važno je:

- obrazovati roditelje o značaju privrženosti roditelja i djeteta, ali i o okolnostima koje otežavaju uspostavljanje sigurne privrženosti
- učiniti dostupnim programe koji potiču privrženo roditeljstvo kao što je npr. »*baby fitness*« program
- učiniti dostupnim usluge savjetovanja roditeljima koji imaju poteškoće u razvijanju privrženog roditeljstva.

Radi se o mjerama primarne prevencije koje bi bilo najbolje osigurati kroz mrežu obiteljskih centara.

4. RAZVOD BRAKA

Kao što navodi Atwool (1997.), djeca se rađaju u različitim obiteljskim strukturama i partnerskim zajednicama, a te strukture se mijenjaju tijekom djetetovog odrastanja. Poteškoće mogu nastati pri razvodu braka/razdvajanju roditelja. Razumijevanje privrženosti može i tu pomoći roditeljima i nadležnim službama da se donese po dijete najbolja odluka. Neke usluge koje mogu pomoći u takvim situacijama su:

- edukacije roditelja na primjeren način o potrebama djece u situaciji razvoda i načinima na koji se roditelji mogu ponašati da bi se djetetu olakšala ta vrlo stresna situacija; brošure kao npr. »I mama i tata - kad se roditelji rastaju«¹³ trebale bi ne samo biti dostupne već na stručni način prorađene s roditeljima koji se razdvajaju
- kvalitetno posredovanje tijekom razvoda braka, ali i u situacijama promjena obiteljske strukture i odnosa roditelja (Sladović Franz, 2005.).

Naime, kako naglašava Atwool (1997.), kad se odlučuje o skrbi za dijete odrasli moraju imati u fokusu djetetovu potrebu za sigurnosti. Iako je moguće da djeca mogu biti sigurno privržena većem broju odraslih, ako su ti odrasli u otvorenom sukobu, djetetu je jako teško ostvariti tu privrženost.

Gledajući u cjelini, potvrđeno je da su usluge na nivou lokalne zajednice koje su fokusirane na primarnu prevenciju prihvatljivije za obitelji od onih koje su strogo profesionalno ciljane na obitelji s pojedinom poteškoćom (Cleaver, 2004.). Svaka intervencija, poduzeta u cilju informiranja, mijenjanja stava i ponašanja te stila odgoja kako samih roditelja, tako i od šire zajednice, mora biti temeljena na karakteristikama pojedinog djeteta, uvažavajući pozicije roditelja, te vodeći se ishodima koji su u najboljem interesu za pojedino dijete. Također je važno ne ispustiti iz vida širi kontekst obitelji i čimbenike kao što su siromaštvo, izloženost socijalnim stresorima te mjere socijalne politike koje pomažu njihovom ublažavanju.

Polazeći od svega završavamo ovoj prilog citiranjem Bowlbyja (1988.: 136):

»Iako se kapaciteti za razvojne promjene smanjuju s godinama, promjena se kontinuirano zbiva tijekom životnog kruga. Promjene na bolje ili na gore su uvijek moguće. Taj kontinuirani potencijal za promjenu znači da ne postoji razdoblje života u kojem je osoba neranjiva na nevolje, kao i da nema razdoblja u životu u kojem osoba nije prijemčiva za povoljne utjecaje.«

¹³ Radi se o brošuri čije su autorice Gordana Buljan Flander i Ana Karlović, a koju distribuira »Hrabri telefon« (www.hrabritelefon.hr).

Upravo zbog toga nužno je da socijalni radnici budu dobro upoznati s ovom teorijom razvoja i međuljudskih odnosa i da je znaju koristiti u poticanju planiranih promjena »na bolje«.

ZAKLJUČAK

Polazeći od navedenog, nedvojbeno je zbog čega socijalni radnici, ali i svi donositelji odluka u području obiteljske i socijalne politike trebaju voditi računa o privrženosti kao kontekstu razvoja djeteta u produktivnog i zadovoljnog člana zajednice. Pri tome treba imati na umu da učinak ranih iskustava nije deterministički, već probabilistički, što pruža mogućnost promjene. Također je bitno imati na umu da su suvremena istraživanja ukazala na složeno međudjelovanje genetskog nasljeđa i okolinskih utjecaja na djetetov fizički, kognitivni, emocionalni i bihevioralni rast i razvoj. Od samog početka dijete aktivno sudjeluje u vlastitom razvoju. Rane interakcije i emocionalne razmjene između malog djeteta i njegovog roditelja/primarnog skrbnika te šire okoline su u velikoj mjeri u funkciji djetetova učenja odnosno psihičkoga razvoja, a njihov skladni razvoj značajan je zaštitni čimbenik mentalnog zdravlja i razvoja djece s dugoročnim učincima na socijalni i kognitivni razvojni aspekt.

Slijedom ranije navedenog nužno je organizirati multidisciplinarni pristup i osigurati da cijeli intervencijski spektar namijenjen djeci i obiteljima s djecom od programa primarne prevencije, ranih intervencija i tretmana na odgovarajući način integrira spoznaje koje dolaze iz teorije privrženosti.

LITERATURA

1. Ajduković, M. & Pečnik, N. (2004). Međugeneracijski prijenos nasilja u obitelji. U: Ajduković, M. & Pavleković, G. (ur.); **Nasilje nad ženom u obitelji**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
2. Aldgate, J. & Jones, D. (2004). **The Developing World of the Child: The Place of attachment in Children's Development**. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers
3. Atwood, N. (1997). Attachment as a context for development: Challenges and Issues. Attachment Bonding Moveaway. (<http://www.thelizlibrary.org/liz/attachment.html>, preuzeto 12. 12. 2006.)
4. Bartholomew, K. & Shaver, P.R. (1998). Methods of assessing adult attachment. Do they converge? U: Simpson, J. S. & Rholes, W. S. (ur.); **Attachment Theory and Close Relationship**. New York: Guilford Press, 25-45.
5. Belsky, J. (2005). Attachment theory and research in ecological perspective: Insights from the Pennsylvania Infant and family development Project and the NICHD

- Study of early child care. U: Grossmann, K.E., Grossmann, K. & Waters, E. (ur.); **Attachment from Infancy to Adulthood. The Major Longitudinal Studies.** New York/London: The Guilford Press, 71-97.
6. Blažeka Kokorić, S. (2005a). **Povezanost iskustva u primarnoj obitelji s obilježjima partnerskih odnosa.** Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
 7. Blažeka Kokorić, S. (2005b). Uloga roditeljske skrbi u formiranju stilova privrženosti djece u djetinjstvu i odrasloj dobi. **Dijete i društvo**, 8 (1) 63-86.
 8. Bowlby, J. (1953). **Materinska briga za dijete i duševno zdravlje. Prilog Svjetske zdravstvene organizacije programu UN-a za zaštitu djece bez doma.** Zagreb: Zaštita zdravlja.
 9. Bowlby, J. (1969). **Attachment and Loss: Vol 1. Attachment.** New York: Basic Books.
 10. Bowlby, J. (1973). **Attachment and Loss: Vol 2. Separation: Anxiety and Anger.** New York: Basic Books.
 11. Bowlby, J. (1988). **Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory.** London: Routledge.
 12. Brennan, K. A. Clark, C. L. & Shaver, P. R. (1998). Self-report measures of adult romantic attachment. An integrative overview. U: Simpson, J. A. & Rholes, W. S. (ur.); **Attachment Theory and Close Relationships.** New York: Guilford Press.
 13. Buist, K. L., Deković, M., Meeus, W. & van Aken, M.A.G. (2004a). The reciprocal relationship between early adolescent attachment and internalizing and externalizing problem behavior. **Journal of Adolescence**, 27, 251-266.
 14. Buist, K. L., Deković, M., Meeus, W. & van Aken, M. A. G. (2004b). Attachment in adolescence: A social relations model analysis. **Journal of Adolescent Research**, 19 (6), 826-849.
 15. Bukatko, D. & Daehler (2001). **Child Development: A Thematic Approach.** New York: Houghton Mifflin Company.
 16. Buljan Flander, G. (2001). **Uloga privrženosti i nekih odrednica ličnosti u zlostavljanju djece: Proširenje Bolwbyjeve teorije.** Doktorska disertacija. Odsjek za psihologiju. Filozofski fakultet. Sveučilište u Zagrebu.
 17. Cleaver, H. (2004). **The Developing World of the Child: The Influence of Parenting and Other Family Relationships.** London/ Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers
 18. Colin, V. L. (1996). **Human Attachment.** New York: McGraw-Hill Companies.
 19. Daniel, B. (2004). **The Developing World of the Child: Early Childhood: Zero to Four Years.** London/ Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers
 20. Delaney, R. J. (1998). **Fostering Changes: Treating Attachment-disordered Foster Children.** Oklahoma City: Wood "N" Barnes Publishing.

21. Doherty, N. A. & Feeney, J. A. (2004). The composition of attachment networks through the adult years. **Personal Relationship**, 11, 469-488.
22. Dozier, M., Manni, M. & Lindhiem, O. (2005). Lessons from the longitudinal studies of attachment. U: Grossmann, K. E., Grossmann, K. & Waters, E. (ur.); **Attachment from Infancy to Adulthood. The Major Longitudinal Studies**. New York/London. The Guilford Press, 305-319.
23. Durkin K., Hewstone, M. & Stroebe, H. (2003). **Socijalna psihologija Europske perspektive**. Zagreb: Naklada Slap
24. Erikson (1968). **Identity; Youth and Crisis**. New York: Norton.
25. Feindler, E. L., Rathus, J. H. & Silver, L.B. (2003). **Assessment of Family Violence: A Handbook for Researchers and Practitioners**. Washington DC: American Psychological Association.
26. Jernberg, A. M. & Booth, P. B. (1999). **Theraplay: Helping Parents and Children Build Better Relationship through Attachment-based Play**. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
27. Jovančević, M. (2002). **Utjecaj ratnih zbivanja na emocionalni odnos majka-dijete i psihosomatski razvoj dojenčadi u populaciji prognanika i izbjeglica**. Doktorska disertacija. Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
28. Gilgun, J. F. (2000). **A Guided Tour of Risk Assessment in Child Welfare**. University of Minnesota. (<http://ssw.che.umn.edu>, preuzeto 15.12.2007.)
29. Grossmann, K. E., Grossmann, K. & Waters, E. (ur.) (2005). **Attachment from Infancy to Adulthood. The Major Longitudinal Studies**. New York/London. The Guilford Press.
30. Hamilton, C. (2000). Continuity and discontinuity of attachment from infancy to adolescence. **Child Development**, 71 (3), 690-694.
31. Hirsch, T. (1969). **Causes of Delinquency**. Berkeley, CA: University of California Press.
32. Howe, D. (1992). **An Introduction to Social Work Theory: Making Sense in Practice**. Hampshire: Asgate Publishing.
33. Howe, D. (1995). **Attachment Theory for Social Work Practice**. Houndmills: Palgrave.
34. Howe, D., Brandon, M., Hinings, D. & Schifield, G. (1999). **Attachment Theory, Child Maltreatment and Family Support**. Houndmills: Palgrave Macmillan.
35. Howes, C. (1999). Attachment relationship in the context of multiple caregivers. U: Cassidy, J. & Shaver, P. R. (ur.); **Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Application**. New York: Guliford, 671-687.
36. Kamenov, Ž. & Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustva u bliskim vezama. **Suvremena psihologija**, 6 (1) 73-91.

37. Kamenov, Ž. & Jelić, M. (2005). Stability of attachment styles across students' romantic relationships, friendships and family relations. **Review of Psychology**, 12 (2), 115-123.
38. Killen, K. (2001). **Izdani: Zlostavljana djeca su odgovornost svih nas**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
39. Klarin, M. (2006). **Razvoj djece u socijalnom kontekstu**. Jastrebarsko: Slap.
40. Ljubin, T. (2003). Psihološki profil zlostavljača. U: Ajduković, M. & Pavleković, G. (ur.); **Nasilje nad ženom u obitelji**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 115 - 123.
41. Payne, M. (2005). **Modern Social Work Theory** (3rd edition). Houndmills: Palgrave Macmillan.
42. Rutter, M. (1995). Clinical implications of attachment concepts: Retrospect and prospect. **Journal of Child Psychology & Psychiatry**, 36 (4), 549-571.
43. Saltaris, C. (2002). Psychopathy in juvenile offenders. Can temperament and attachment be considered as robust development precursors? **Clinical Psychology Review**, 22, 729-752.
44. Sladović Franz, B. (2005). Obilježja obiteljske medijacije. **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada**, 12 (2) 301 - 319.
45. Sroufe, L.A., Carlson, E.A. & Jacobovitz, D. (2001). Lessons from the study of development. The paper presented at the SRCD, Minneapolis.
46. Sroufe, L.A., Egeland, B., Carlson, E.A. & Collins, W.A. (2005). **The Development of the Person: The Minnesota Study of Risk and Adaptation from Birth to Adulthood**. New York/London: The Guilford Press.
47. Stefanović Stanojević, T. (2004). Adult attachment and prediction of close relationships. **Facta Univeristatis**, 3 (1) 67-81.
48. UNICEF & WHO (2000). **Dojenje. Provođenje i promidžba u okviru bolnica - prijatelji djece**. Zagreb: Graf-His.
49. Vasta, R., Haith, M. M. & Miller, S. A. (1997). **Dječja psihologija**. Jastrebarsko: Naklada Slap.
50. Waters, E., Merrick, S., Treboux, D. Crowell, J. & Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and early adulthood: A twenty-year longitudinal study. **Child Development**, 71 (3), 684-689.
51. Waters, E., Hamilton, C. E. & Weinfield, N. S. (2000). The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood: General introduction. **Child Development**, 71 (3) 678-683.
52. Waters, E., Weinfield, N. S. & Hamilton, C. E. (2000). The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood: General discussion. **Child Development**, 71 (3), 703-706.
53. Weinfield, N. S., Sroufe, L. A. & Egeland, B. (2000). Attachment from infancy to early adulthood in a high-risk sample: Continuity, discontinuity and their correlates. **Child Development**, 71 (3), 695- 702.

*Marina Ajduković
Klaudija Kregar Orešković
Maja Laklija*

*University of Zagreb
Faculty of Law
Department of Social Work*

ATTACHMENT THEORY AND MODERN SOCIAL WORK

SUMMARY

The paper presents basic provisions of the attachment theory as a significant theoretical starting point of social work. The paper is focused on the analysis of contemporary research studies in the field of attachment and their role in conceptualising the social work interventions and family policy measures. Starting from the attachment theory, the manners in which support can be given to parents, both the mother and the father in the development of so-called attached parenthood are analysed. The best interests of the child in some critical moments, such as divorce, are also analysed. The paper lists the arguments in favour of the additional training of social workers who work with children and families on the development and significance of attachment in life perspective.

Key words: *attachment theory, social work with children, attachment networks, attached parenthood.*

